

Кајица Миланов
ТИТОВШТИНА У ЈУГОСЛАВИЈИ
(1952)

Београд 2021.

Библиотека
CONTINUUM

№ 16

Уредник
Часлав Оцић

*... Ја бијах онај који цијели живој̄ на раскрсницама
с̄ијајах, размишљах, оклијевах.
Бијах онај који
се њиш̄ах
како
да небо
не с̄иари, а из ње̄а
се с̄иално рађају нова и нова ѿдишња доба...*

Натпис на стећку, околина Стоца, 1258. година

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.1:316.75(497.1)"19"
323(497.1)"19"
330.34(497.1)"19"
94(497.1)"19"

МИЛАНОВ, Кајица, 1905–1986

Титовштина у Југославији / Кајица Миланов ; предговор Слободан Јовановић ; поговор Борис Милосављевић. - 2. изд., [1. изд. у издању Института за европске студије]. - Београд : Друштво за привредну историју : Институт за европске студије, 2021 (Ваљево : Топаловић). - 350 стр. : слика К. Миланова ; 25 см. - (Библиотека Continuum / [Друштво за привредну историју] ; No. 16)

"Прво издање Dr Kajica Milanov TIPOVŠTINA U JUGOSLAVIJI, Sloga, Perth, Australia 1952."--> Колофон. - Тираж 250. - Предговор: стр. 9–13. - Спор око тумачења српске историје: стр. 309–322. - Стр. 323–336: Историографски и методолошки значај дела Кајице Миланова / Борис Милосављевић. - Скраћенице: стр. 339. - Мање познате стране и архаичне речи: стр. 340. - Стр. 341–342: Две уредничке напомене / Часлав Оцић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 336–338. - Регистар.

ISBN 978-86-82057-81-9 (ИЕС)

а) Национално питање -- Идеолошки аспект -- Југославија -- 20в б) Југославија -- Политичке прилике -- 20в в) Југославија -- Економске прилике -- 20в

COBISS.SR-ID 45481225

КАЈИЦА МИЛАНОВ

ТИТОВШТИНА
У
ЈУГОСЛАВИЈИ

Предговор
Слободан Јовановић

Поговор
Борис Милосављевић



ДРУШТВО ЗА ПРИВРЕДНУ ИСТОРИЈУ



ИНСТИТУТ ЗА ЕВРОПСКЕ СТУДИЈЕ

Кајица Миланов
ТИТОВШТИНА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Друго издање
Београд
2021.

Прво издање
Dr Kaјica Milanov
ТИТОВШТИНА У ЈУГОСЛАВИЈИ
Sloga, Perth, Australia
1952.

Издавачи
Друштво за привредну историју, Београд
Институт за европске студије, Београд

За издаваче
Драган Алексић
Миша Ћурковић

Лектор
Миле С. Баврић

Коректор
Миливој Ћук

Припрема, њрелом
и ликовно-графичко обликовање
Гутенбергова галаксија, Београд
ggalaksija@yandex.com

Штампа
Штампарија Топаловић
Ваљево, Шесте личке 23/1

Тираж
250

©
ДПИ, ИЕС
Београд



Кајица Миланов
(1905–1986)

I

Dr. Kajica Milanov

TITOVŠTINA U JUGOSLAVIJI

PERTH, WESTERN AUSTRALIA
1952

Izdanje "Sloga," 397 Hay Street, Perth, Western Australia

PRINTED BY IMPERIAL PRINTING COY. PTY. LTD., 397 HAY STREET, PERTH
WESTERN AUSTRALIA

С А Д Р Ж А Ј

ПРЕДГОВОР (<i>Слободан Јовановић</i>)	9
УВОД	15
Пут без излаза	15
Циљ те револуције	16
Титов главни задатак	16
Главни непријатељ комунизма	19
Два спољнополитичка начела	20
Последњи стадијум комунистичке агресије	22
Улога Југославије у том плану	23
Прва глава	
ОРГАНИЗАЦИЈА СИЛЕ И ПРЕУЗИМАЊЕ ВЛАСТИ	27
Разлика између социјалиста и комуниста	27
Законодавна и управна власт	30
Полиција и њене методе	31
Војна сила	37
Подофицири и борци	40
Оружје и војна спрема	41
Судска власт	41
Изглед суђења у пракси	43
Општа несигурност, страх и неповерење	44
Друга глава	
ДРУШТВЕНИ ПРЕОБРАЖАЈИ	
ПОРОДИЦА, ДРУШТВО, НАЦИОНАЛНИ ОДНОСИ, ДРЖАВА, ПРАВО	50
Породица	50
Друштво	54
Национални односи	56
Држава	60
Право	61
Трећа глава	
ПРИВРЕДНИ ПРЕОБРАЖАЈИ	
АГРАРНА РЕФОРМА, КОМУНИЗИРАЊЕ ИНДУСТРИЈЕ, ТРГОВИНА	
И СИТНО ЗАНАТСТВО, ФИНАНСИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ	63
Начин комунизирања привреде	64
Аграрна реформа	65
Комунизирање индустрије	68
Трговина и ситно занатство	69
Финансије Југославије	73

Четврта глава	
ИНТЕЛИГЕНЦИЈА И СТРУЧЊАЦИ	77
Пета глава	
СЕЉАЦИ И РАДНИЦИ	82
Сељаци	83
Радници	88
Шеста глава	
ПРОПАГАНДА И ВАСПИТАЊЕ НАРОДА	
ПРОСВЕТА, ПРОПАГАНДА, ЦРКВА	93
Просвета	94
Универзитети	100
Васпитање одраслих	104
Методe пропаганде	106
Конференције	109
Пропаганда кроз извртање историје и утврђеног смисла речи	113
Велика фасада – штампа и радио, филм и позориште, наука и философија ...	124
Штампа и радио	124
Филм и позориште	127
Наука и философија	128
Уметност	130
Отворена пропаганда	130
Дејство комунистичке пропаганде	131
Црква	133
Седма глава	
ПОЛИТИЧКО РАСПОЛОЖЕЊЕ НАРОДА	136
Политичко расположење Срба	139
Питање нових странака	144
Политичко расположење Црногораца	148
Политичко расположење Хрвата	150
Политичко расположење Словенаца	158
Политичко расположење Муслимана	159
Сличности између босанских Муслимана и Македонаца	161
Политичко расположење Македонаца	163
Историјска перспектива	163
Национална ситуација	166
Македонија у сукобу Тито–Коминформ	168
Бугарско становиште	168
Македонско становиште	169
Стварно стање ствари	170
Српско становиште	170
Комунистичко становиште	172
Политика Совјетског Савеза	172
Политика бугарских комуниста	174
Планови Ванче Михајлова	175
Питање мањина у Југославији	177
Питање Мађара	180

Проблем Арнаута	182
Положај комуниста у будућности	183
Изгледи и прогнозе	185
Разлике између расположења нашег народа и наше емиграције	191
Осма глава	
ТИТОИЗАМ	201
Југословенска варијанта комунистичке политичке и револуционарне тактике	201
Сукоб Тито–Коминформ	204
Првобитни идеолошки спорови	205
Борба око Стаљиновог наслеђа	208
Начелна идеолошка размимоилажења	210
Шта Коминформ и Совјетски Савез пребацују Титу?	211
Првобитни титоизам – оптужбе Коминформа које Тито признаје као тачне, али их правда и објашњава на свој начин	212
Стварно стање ствари	218
Неоправдане оптужбе Коминформа	219
Оправдане оптужбе Коминформа које Тито не признаје	221
Оптужбе упућене само Титу	224
Узроци Титовог одметања	226
Нови облици титоизма	229
Политичке последице Титовог одметања	239
Титови политички адути	241
Тешкоће политичког опортунизма	242
Девета глава	
ВЕЛИКА ОБЕЋАЊА	245
Слобода и демократија	247
Личност и целина	251
Обожаваоци власти	254
Нижа и виша форма комунизма	256
Друштво без државе	257
Маркс и Хегел	259
Демократија и диктатура пролетаријата	261
Нихилистичка критика диктатуре	263
Судбина државе	265
Комунистичка судбина државе	269
Држава као чинилац развоја	273
Практично-политички обзир	275
Наука и сазнање	275
Стари и нови идеали	277
Напредњаци и реакционари	280
Ко је у ствари реакционар?	281
Човечанство на раскрсници	283
Десета глава	
ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ КРАЉЕВИНА ЈУГОСЛАВИЈА, УСТАШКА НДХ, ТЕХЕРАН, ТИТОВА ЈУГОСЛАВИЈА	286

Српско-хрватски односи	288
Искуства усташког провизоријума	291
Титова војно-политичка тактика	293
Судбоносне техранске одлуке	295
Политичке последице техранских одлука	298
ЗАКЉУЧАК	300
Најзад, могло би се десити	304
О чему је реч?	305

II

СПОР ОКО ТУМАЧЕЊА СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ	309
Политички смисао целог спора	316
Епилог спора око тумачења српске историје (<i>Борис Милосављевић</i>)	318
ИСТОРИОГРАФСКИ И МЕТОДОЛОШКИ ЗНАЧАЈ	
ДЕЛА КАЈИЦЕ МИЛАНОВА (<i>Борис Милосављевић</i>)	323
Скраћенице	339
Мање познате стране и архаичне речи	340
Две уредничке напомене	341
Индекс личних имена	343

радити све што хоће и постићи све што желе. Један је због тога одустао од тога да призна Русе за водећу нацију, а совјетску изградњу социјализма за узор, док се други латио да свим силама докаже да су Срби у извесном смислу равни Русима и да су створили на Балкану оно исто што су створили Руси у Совјетском Савезу.

Пошто оба тумачења само желе да буду у сагласности у првом реду с основним начелима комунизма – једно класичног, друго савременог – а оба подједнако занемарују и чињенице и њихов историјски смисао, то нећемо погрешити ако кажемо да су оба подједнако далеко од истине. А све док истину научну не одређују чињенице и разлози, него Централни комитет Комунистичке партије, вероватно је да ће Ћилас бар у Југославији остати победник и да ће Недељковић изгубити игру²⁰.

Идеолошко-политички посматрајући цео спор, можемо рећи да је Ћилас у свом тумачењу комунизма ближи класичним комунистичким учењима лењинизма и да титоизам у Ћиласовом тумачењу, ако ишта, пре значи скретање улево и враћање на класичне комунистичке идеале; дакле, пре једно начелно и идеолошко удаљавање од западнодемократских политичких узора, него било какво приближавање чак ни социјалнодемократским гледиштима, а камоли слободнодемократским. Ово излагање не бисмо могли боље завршити до једино тачним речима М. Ћиласа: „Бирократски 'социјалистички' национализам је безобзирнији и необузданији и према науци и према социјализму него буржоаски. Ниједном буржоаском професору не би пале на ум овакве мегаломанске и антиисторијске аналогije; али се ове сасвим природно јављају у глави једног социјалистичког филозофа и професора – Недељковића“ (стр. 52).

Др Кајица Миланов

Епилог спора око тумачења српске историје

Посебан значај овог текста је у томе што је Миланов био један од веома ретких непосредних сведока новонасталога стања на београдској Катедри за филозофију, који је, захваљујући одласку из земље, могао слободно и јавно да оцени њен рад. Нарочита вредност Милановљеве анализе је и у томе што је једини од сведока и критичара Недељковићевог дела који никада није био марксиста, нити Недељковићев ученик или следбеник. Највећа вредност и значај за

²⁰ Миланов је текст написао пре Недељковићеве и Ћиласове смене.

историју српске филозофије је, међутим, у Милановљевом јасном објашњењу проблема, критичкој анализи и аргументацији.

Кајица Миланов је указао на разлику између Ћиласовог и Недељковићевог филозофског, односно идеолошког становишта. Ћилас је за изворни интернационални комунизам, а Недељковић, по узору на послератног Стаљина, у југословенским условима уводи појам водеће нације. Надовезујући се на критику Недељковићевог стаљинизма без Стаљина, Ћилас ускоро (1955) доказује да је сваки једнопартијски систем стаљинизам, односно тоталитаризам²¹.

Пошто Ћилас критикује Недељковићев „великосрпски шовинизам“, могао би се стећи погрешан утисак да је Недељковић страдао због свог српског става. Кајица Миланов јасно образлаже специфичности Недељковићеве позиције која се не би могла тако тумачити. Његово „српство“ је извесно конфузније од осталих наводних или стварних српских комунистичких патриотизама. Треба имати у виду да Ћилас указује на традиционалне националисте који постоје на универзитетима и у научним установама у целој Југославији „у чијим се главама у најбољем случају промијенило, за петнаестак година, само то да се ни са овом влашћу, јер је јака, не треба свађати, бар не отворено“²². Недељковићев „’марксистички’ и ’социјалистички’ шовинизам“²³ сматра горим од традиционалног. Пошто је реч о необичној титоистичкој конструкцији српско-југословенског патриотизма, Недељковићу се извесно не може приписивати ни „великосрпски шовинизам“, нити српски национализам.

Као што је Миланов и предвидео у свом тексту, Недељковић је „изгубио игру“. Обично се наглашава да је до његовог пензионисања дошло због Ћиласове критике. Ћилас је критиковао Недељковића, али је, међутим, изричито захтевао да не буде уклоњен с факултета. Након Ћиласове смене (1954) смишљено и континуирано му се, поред онога што је заиста урадио, приписује и оно што није урадио, односно оно што су други учинили²⁴. На основу мемоарских записа Михаила Марковића, који је био редовни сарадник Ћиласове *Нове мисли*, може се закључити да је то био случај и с тумачењем Ћиласове улоге у уклањању Недељковића с факултета: „Влада Ср-

²¹ Milovan Đilas, Protivrečja traganja za novim, *Sociologija*, 32/3 (1990), 275–279.

²² Milovan Đilas, *Dvostruka...*, 40, фн. 1.

²³ Исто, 40.

²⁴ Добар пример овог манира може се видети у: Андрија Стојковић, *Филозофија историје код Срба до 1941. године*, Завет, Београд, 2002, 31. Уп. В. Глишић, *Историчареви сусрети и разговори са Милованом Ћиласом*, *Токови историје*, 3–4 (2002), 107.

бије је била спремна да га сместа пензионише или отера с универзитета, али је тада Ћилас направио гест: 'Не би било у реду, не би било у духу нових односа у друштву, које после сукоба са стаљинизмом желимо да изградимо, када би се људи терали у пензију само због изнетог мишљења неког партијског функционера. То би онда мени и мојим друговима запушило уста у будућности'²⁵. Сâм Недељковић, осетивши се поново сигурним, почео је да се понаша као и пре, што је довело до наредне студентске побуне: „Чим је схватио да му се ништа неће догодити, Душан је опет постао бахат: најавио је да ће све испите опет држати он лично [...]. То је разјарило студенте и они су прогласили бојкот свих испита“²⁶. Да један једини професор предаје све предмете и испитује од првог испита до доктората, боло је очи чак и у рано доба југословенског комунизма. Савет факултета је због штрајка повео истрагу коју је Влада прекинула одлуком да пензионише Недељковића (1954), који је искључен и из Партије²⁷. Треба напоменути да је Ћиласова критика Недељковићевог текста сасвим другачија од критика Недељковићевих предавања у Коларчевој задужбини (1952) које јој претходе²⁸. Под Ћиласовим покровитељством се у *Новој мисли* (1953–1954) пише о младом Марксу, тумачи се марксизам и егзистенцијализам, анализира однос математичке и дијалектичке логике и критикују стаљинизам и дијамат²⁹. Пошто је управо обрнуто становиште критичара Недељковићевих предавања, она се не могу довести у везу с текстом Ћиласове критичке анализе Недељковићеве књиге, нити Ћилас

²⁵ Михаило Марковић, *Јуриш на небо*, Просвета, Београд 2008, 203.

²⁶ *Исиџо*. Ово није био обичан студентски отпор или штрајк (како га одређује Михаило Марковић), јер су Недељковићеве студенти били политички утицајни партијски омладински активисти.

²⁷ М. Марковић, *Јуриш на небо*, 202.

²⁸ О критици Недељковићевих предавања вид. З. Кучинар, *Српско филозофско друштво*, 93. и даље.

²⁹ Вид. Ћиласову критику дијамата у: Milovan Đilas, *Dvostruka...*, 63. У првом броју *Нове мисли*, где је објављена Ћиласова критика Недељковића, у првој рубрици „Филозофија“ објављени су текстови о егзистенцијализму (В. Рехар, Б. Зихерл), у рубрици „Естетика“ објављен је текст Анице Савић Ребац о античкој естетици и науци о књижевности. Михаило Марковић је у рубрици „Математика и физика“ објавио два рада, Вељко Кораћ у рубрици „Данас овде“ чланак „'Књижевност' брани Шпенглера“ и у рубрици „Превод“ текст „Први модерни социјалист и његово дело у оцени К. Кауцког“; Андрија Крешић је у рубрици „Есеј“ дао приказ доктората Предрага Враничког „О проблему опћег, посебног и појединачног код класика марксизма“, а Михаило Поповић приказује Беконове *Есеје*. Објављено је и неколико полемика и више критичких осврта.

узима у обзир ову критику Недељковића када указује на то да се нико из филозофске заједнице није супротставио Недељковићу.

Ћилас је надмоћно демонстрирао да може и да склони и да задржи Недељковића на „марксистичкој филозофској катедри“. Урадио је и једно и друго. Узроковао је Недељковићево смењивање и потом га заштитио. Када се Недељковић због својих свима добро познатих и предвидљивих личних особина – о којима тако различити људи као што су Кајица Миланов, Милован Ћилас и Михаило Марковић имају мање-више исто мишљење – поново замерио свима на факултету, Ћилас није желео да се поново умеша и заштити га³⁰. Када је ускоро Ћилас пао, Недељковић је „ликовао“ зато што је себе поистовећивао са својом филозофијом, а филозофију с Партијом: „Ја сам увек говорио да су сви моји непријатељи истовремено и непријатељи Партије. Случај Ћиласа то доказује!“³¹ У то време Кардељ је тврдио да је на Ћиласа утицао Бернштајнов ревизионизам³².

Посебно је питање зашто у филозофској заједници није било Ћиласових отворенијих следбеника, нарочито међу редовним сарадницима *Нове мисли* (Михаило Марковић, Вељко Кораћ, Вуко Павићевић, Андрија Крешић). Михаило Марковић даје тумачење које би се могло разумети и као објашњење зашто није могао да следи Ћиласа³³. Светозар Стојановић указује на то да се поводом Ћиласовог случаја у студентској партијској организацији на Филозофској групи Филозофског факултета одиграо „почетак сукоба, који ће се касније заштрирати током 1967–1968, итд.“³⁴

Ћилас је веома брзо, за само неколико година, прошао фазе које су други пролазили деценијама, од социјалистичке демократије (демократског социјализма) до парламентаризма. Можда би се могло рећи да један од бројних разлога лежи и у високом положају на

³⁰ Недељковић је са црногорском групом професора на Филозофском факултету (Радован Лалић, Никола Банашевић, Видо Латковић, Михаило Стевановић, Радомир Алексић) био у сукобу који је почео у Скопљу још пре рата, а дошао је у сукоб и са својим студентима (Хамдија Поздерац, Бора Павловић, Вукашин Стамболић). Вид. М. Марковић, *Јуриш на небо*, 202.

³¹ *Исто*, 203, 385.

³² Уп. Esad Ćimić, *Моја генерација и Ћиласово djelo, Sociologija*, 32/3 (1990), 269–270.

³³ М. Марковић, *Јуриш на небо*, 201.

³⁴ Стојановић указује на то да је под истрагом, осим њега, био и Никола Милошевић. Вид. Svetozar Stojanović, *Od totalitarizma do demokratije, Sociologija*, 32/3

којем се налазио, одакле је могао и боље и даље да сагледа не само политичке већ и филозофске перспективе марксизма у Југославији³⁵.

Одговарајући на реторско питање о Недељковићевој двострукој „филозофској“ улози, Ђилас је истовремено и поставио питање и дао одговор на питање од пресудне важности за развој послератне марксистичке филозофије у Србији – да ли је покушај Недељковићеве филозофије политике и филозофије историје уопште и била филозофија. Пошто Милановљева анализа није ограничена марксистичким предрасудама и зачараним кругом постављања питања и давања одговора у једној мање-више веома затвореној мисаоној и друштвеној средини, може да послужи као одличан основ и за отворену и слободну критичку анализу кретања филозофског мишљења у послератној Србији. Због тога се може рећи да је текст Кајице Миланова данас, када се преиспитују темељи, ако не трећег почетка филозофије у Србији, а онда извесно трећег марксистичког утемељења студирања филозофије у Србији, актуелнији него што је могао бити у време писања и објављивања у емиграцији, у коју је, што даље од београдске „марксистичке филозофске катедре“³⁶, Недељковић прогнао „реакционарну филозофију старе Југославије“.

Борис Милосављевић

(1990), 253. О наредном периоду вид. више у: *Против забрана, Разговор „Социјализам и култура“*, Филозофско друштво Србије, 1969, прир. З. Кучинар, Службени гласник, Београд 2011; Milan Kovačević, *Da li je marksizam naša sudbina?*, *Theoria*, 1–2 (1987), 97–105; Neven Sesardić, *Razmišljanja o filozofiji prakse*, *Theoria*, 1–2 (1987), 107–116; Svetozar Stojanović, *Beleška o jugoslovenskoj krizi i nacionalnom pitanju*, *Theoria*, 3–4 (1987), 23–34; Kosta Čavoški, *Sporno boljševičko nasleđe*, *Theoria*, 3–4 (1987), 35–45; Redakcija, *Polemika*, *Theoria*, 3–4 (1987), 111–112; Mihailo Marković, *Povodom razmišljanja o filozofiji prakse*, *Theoria*, 3–4 (1987), 113–119; Gajo Petrović, *O filozofiji prakse i jednom neobičnom pojmu razmišljanja*, *Theoria*, 3–4 (1987), 121–137; Mihajlo Mihajlov, *Stepenovanje stradanja. Odgovor Zagorki Golubović i drugima*, *Ponovljene misli*, Službeni glasnik, Beograd, 2008, 100–108.

³⁵ Вид. Milovan Đilas, *Vlast i pobuna*, Književne novine, Beograd 1991, 131.

³⁶ Milovan Đilas, *Dvostruka...*, 54.

Борис Милосављевић

ИСТОРИОГРАФСКИ И МЕТОДОЛОШКИ ЗНАЧАЈ ДЕЛА КАЈИЦЕ МИЛАНОВА

Филозофију излаже јасно и разумљиво
за разлику од других филозофа.
академик Милош Тривунац¹

Мој једини стварни учитељ у филозо-
фији био је др Кајица Миланов.
академик Михаило Ђурић²

Кајица Миланов (1905–1986) је предавао филозофију на Филозофском факултету Универзитета у Београду и на Филозофском факултету Универзитета у Хобарту (Hobart) у Аустралији (University of Tasmania – UTAS). Школовао се у Бечу, Београду и Берлину. Пре Другог светског рата објавио је више књига и посебних публикација (*Die Gesetzesbildung, das Verstehen und die anschauliche Abstraktion im geschichtlichen Erkennen*, докторска дисертација, 1933; *Основини проблеми теорије сазнања*, 1937; *Значај филозофије за културу*, 1940), као и научних радова и приказа у најугледнијим часописима (*Српски књижевни гласник*, *Лейпцигска Мајице српске*, *Варгарски зборник*, *Kant-Studien* и *Philosophia*)³. Превео је с немачког књигу

¹ Приступно предавање др Кајице Миланова о значају философије за културу, *Време* (4. април 1940), [Миланов 1940а: 11].

² *Revolucija kao dovršenje nihilizma: Razgovor sa Mihailom Đurićem*, *Theoria* 1/1981 [Ђурић 1981: 68].

³ Кајица Миланов, *Die Gesetzesbildung, das Verstehen und die anschauliche Abstraktion im geschichtlichen Erkennen*, Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin, Ljudska Tiskarna, Maribor 1933; *Основни проблеми теорије сазнања*, Г. Кон, Београд 1937; *Значај филозофије за културу*, Љ. Богданов, Нови Сад 1940 (прештампано из *Лейпцигска Мајице српске*); *Историјско сазнање у светлости теорије вредности*, *Лейпцигска Мајице српске* 1–3 (1938), 198–213; *Филозофија Бечког круга*, *Лейпцигска Мајице српске* (јул–децембар 1939), 89–101, 209–226; *Значај филозофије за кул-*

свог берлинског професора Артура Либерта (Arthur Liebert), *Филозофија настiаве: оiшiiа диgакiiика* [Либерт 1935]. Био је један од оснивача Српског филозофског друштва 1938. године. За време Другог светског рата уништени су Милановљеви рукописи о теорији сазнања, као и преводи Кантових радова. После рата живео је, радио и објављивао радове у иностранству (*Титовштина у Југославији* с предговором Слободана Јовановића 1952; *Обрачун: начела и разлози* 1969)⁴. Учествовао је у оснивању Удружења српских писаца и књижевника у изгнанству (на иницијативу Слободана Јовановића) и сарађивао са српским часописима око којих су били окупљени истакнути предратни интелектуалци (*Порука* Слободана Јовановића, *Тамо далеко*, *Српска мисао*, *Слоiа* и др.)⁵. Оставио је у рукопису једну студију на енглеском језику (*Regulatorics*) [Vožičković and Pavković 1987: 154].

Кајица Миланов је поделио судбину многих истакнутих интелектуалаца који су неоправдано заборављени, пре свега због тога што нису пристали да научну методологију заснују на владајућој политичкој (партијској) идеологији: „Док је био у Југославији, од њега се захтевало да, као наставник на Београдском универзитету, предаје у марксистичком духу филозофске предмете. Он је више волео отићи у бели свет, него говорити с катедре противно свом научном уверењу.“ [Jovanović 1952].

Кајица Миланов је рођен 7. децембра по јулијанском календару, односно 20. децембра 1905. по грегоријанском у Јозефову (Јозепово, Јосепово), односно Јозефсдорфу (Josefsdorf), касније (1922) названом Обилићево, код Турске (Нове) Кањиже (Нови Кнежевац од 1934) у Банату у Аустроугарској [Пејин 2003: 211–277]⁶. Место је настало насељавањем српских граничара (1752) након развојачења Потиско-поморишке војне границе (1748). Наредбом Банатске зе-

туру, *Лешооис Маiишце срiске* (јул–август, 1940), 78–104; Аристотелово етичко учење [приказ књиге М. Н. Ђурића], *Српски књижевни iласник*, 62/3 (1. 2. 1941), 236–239 и др.

⁴ Кајица Milanov, *Titovština u Jugoslaviji*, Sloga, Perth, Western Australia 1952; *Обрачун: начела и разлози*, Српска мисао, Мелбурн 1969. Користим прилику да се захвалим Александру Павковићу који ми је доставио књиге Кајице Миланова у електронској форми, као и Војиславу Божичковићу на драгоценим подацима и аустралијским новинама неопходним за састављање биографије Кајице Миланова.

⁵ Архив Југославије (даље: АЈ), 859–10, 2 (Фонд Милана Гавриловића). Слободан Јовановић, 15. март 1951. (циркуларно писмо), Прилог III. Листа позваних да образују Удружење српских писаца и књижевника у изгнанству, бр. 19.

⁶ Вид. и [Milleker 1926] и [Стајић 1954].

маљске управе названо је (1753) по дванаестогодишњем сину Марије Терезије, надвојводи Јозефу (Јосифу), будућем цару. Јозефово (Обилићево), привилегована општина Великокикиндског диштрикта, има веома богату и интересантну историју, као и Турска Кањижа (до 1922), где су, између осталих, живели барони Талијани од Визека, потомци кнеза Милоша Обреновића и Ђурковића-Сервијских, властелина Турске Кањиже и оснивача (1792) највеће фондације за стипендирање добрих српских ђака (пре Текелијанума) ([Пејин 2003: 218, 228 и 231], [Сабо 2003: 576–587] и [Милосављевић 2020: 123]).

Кајица Миланов је извесно добио име по лику из народних песама, војводи Кајици, што је у контексту српско-мађарских односа у Банату имало јасно симболичко значење („Смрт војводе Кајице“)⁷. Његов отац био је Тимотије Миланов, поседник, а мајка Драгиња Миланов, рођена Стојков. Кума на крштењу у Цркви Светог Архангела Гаврила била је Вукосава, кћерка Милоша Нинчића⁸. Београдски Нинчићи су такође пореклом из Јозефова, односно (Старе) Кањиже⁹. Миланова је 13. (23) децембра 1905. године крстио свештеник Јоаким Сувајцић који је касније био представник Јозефова на Великој народној скупштини Срба, Буњеваца и осталих Словена у Банату, Бачкој и Барањи, када је у Новом Саду 25. новембра 1918. године проглашено присаједињење Краљевини Србији ([Пе

⁷ У народној песми „Смрт војводе Кајице“ Ка(ј)ица Радоња, крајишки (граничарски) војвода, из пратње српског краља (деспота) Ђурђа („Од прекрасне од Маћедоније; Из питома места Смедерева“), на превару гине од (отровне) стреле Сибињанин Јанка, након чега су га осветиле српске војводе у борби против „Мацара“ на пољу Бељац (данас Белуца), између села Павлиша и Вршца. Кајица Миланов је поред немачког, француског и енглеског говорио и мађарски језик (јер се школовао и на мађарском као и Милош Црњански, Исидора Секулић и др).

⁸ Матична књига бр. 3. Храма Светог Архангела Гаврила у Обилићеву. Вукосава Нинчић, учитељица, спомиње се у: Јожеф Сабо, Племићке породице Новог Кнежевца, 613. Претпостављамо да је реч о истој особи. У матичној књизи је записано и име бабице на порођају Ане Гајер. Архив Србије (даље: АС), Досијеа просветних радника, Г–183, досије слово М, ф XXXVI, бр. 12. У регистру и (поратном) досијеу грешком се води као Милановић, Каица, а погрешно су наведени година рођења (1909) и година последњег унапређења. Становао је у Београду у Драгачевској (Филипа Кљајића, Патријарха Варнаве) улици број 38.

⁹ Арон Нинчић (1845–1906), министар правде, сенатор, адвокат, отац Момчила Нинчића (1876–1949), министра иностраних послова и дописног члана СКА, рођен је у Старој Кањижи 1845. (био је син Георгија и Теофаније Нинчић). Вид. Јожеф Сабо, Племићке породице Новог Кнежевца, 613.

јин 2003: 435] и [Петровић 1996: 291]). Кајица Миланов је имао брата Ранка Миланова који је живео у Београду, на Врачару (Чубури)¹⁰.

Миланов је завршио основну школу у родном месту (1912–1916), а гимназију у Новом Саду (1916–1919) и Великом Бечкереку (1919–1924), односно Зрењанину (по народном хероју Жарку Зрењанину од 1946; од 1924. до 1945. Петровград по краљу Петру I Карађорђевићу Ослободиоцу). Два семестра је студирао на Универзитету у Бечу (1924–1925), а потом на Универзитету у Београду (1925–1928), где је дипломирао филозофију на Филозофском факултету. Докторирао је 1932. године на Универзитету Фридриха Вилхелма у Берлину (Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin), односно Хумболтовом универзитету (од 1945)¹¹.

У Бечу се упознао с логичким позитивизмом Бечког круга [Миланов 1939: 89–101, 209–226], у Београду је студирао код Бранислава Петронијевића и Николе Поповића, а у Берлину је похађао предавања из филозофије код Николаја Хартмана (Nicolaï Hartmann), Артура Либерта, Макса Десоара (Max Dessoir) и Хајнриха Мајера (Heinrich Maier). Волфганг Келер (Wolfgang Köhler) му је био професор психологије, а професори економије и историје Фридрих Мајнеке (Friedrich Meinecke), Херман Онкен (Hermann Oncken), Карл Штелин (Karl Stählin) и Вернер Зомбарт (Werner Sombart) [Milanov 1933; 1, 109. Докторску дисертацију је одбранио 23. јуна 1932. (ментор Хајнрих Мајер). Наредне године је био промовисан (14. октобра 1933) [Milanov 1933; 1, 109].

Кајица Миланов је (од 1934) био асистент Николе Поповића (асистент-чиновнички приправник)¹². Изабран је и постављен за универзитетског доцента (с правима чиновника VII положајне групе) при Катедри филозофије Филозофског факултета Универзитета у Београду 14. фебруара 1940. године [Миланов 1940б: 104]¹³. Био је доцент на Катедри за логику и теорију сазнања [Миланов 1940а: 114]. Решењем министра просвете постављен је и за члана (замени-

¹⁰ Ранко Миланов је становао у Драгачевској (Филипа Кљајића, Патријарха Варнаве) улици број 38/1.

¹¹ Биографију Кајице Миланова (до 1933) вид. у: [Milanov 1933; 109], [Стојковић 1972; 390–392; 427–428], [Војићковић and Павковић 1987: 153–154] и [Милосављевић 2012: 314–331].

¹² АС, Досијеа просветних радника, Г–183, досије слово М, ф XXXVI, бр. 12.

¹³ Указ о постављењу Кајице Миланова за универзитетског доцента 14. фебруара 1940. (V бр. 4910), *Просветни гласник* (1. март 1940), 226. Миланов је 20. марта 1940. године одржао приступно предавање на Филозофском факултету Београдског универзитета. Вид. [Миланов 1940б: 104].

ка) Сталне испитне комисије за полагање професорских испита (за теорију сазнања, логику, психологију и историју филозофије) у Београду на период од три године (од 1. октобра 1940. до 1. октобра 1943)¹⁴.

Када је Артур Либерт, председник Кантовог друштва и уредник часописа *Kant-Studien*, Милановљев берлински професор, због јеврејског порекла морао да напусти Немачку (1933), захваљујући његовом посредовању дошао је у Београд, где је изабран за професора филозофије и педагогије [Баста 1995: 7–12] и [Жуњић 2014: 311]. Либерт, који је највише и сарађивао с Милановим, у Београду је основао међународно филозофско друштво *Philosophia* (1936–1938), око којег су се окупили истакнути чланови и сарадници из иностранства (Edmund Husserl, Martin Buber, Ernst Cassirer, Max Dessoir, Karl Löwith, Eugen Fink, Ludwig Landgrebe, Helmuth Plessner, Roman Ingarden, Николай Бердяев, Paul Tilich) и земље (Бранислав Петронијевић, Слободан Јовановић, Иво Андрић, Алберт Базала)¹⁵.

Кајица Миланов се оженио 1937. године Аном Бешлић (1912–2008), кћерком Лазара Бешлића (буњевачког порекла), posedника из Бајмока (Шара Пустара), кандидата Радикалне странке Сомборског среза за Обласну скупштину Бачке области (1927)¹⁶, и Нине рођене Деак (Deak). Ана Бешлић се школовала у Загребу, Грацу, Бечу и Београду, где је студирала вајарство и сликарство. Касније је постала позната вајарка. Нису имали деце. Развели су се после рата¹⁷.

Као и готово сви који су дипломирали пре рата, Кајица Миланов је похађао школу резервних официра Краљевине Југославије (1933–1934). Након положеног испита (1933) унапређен је у чин резервног пешадијског потпоручника (1934) и касније поручника (1940)¹⁸. Као резервни пешадијски поручник учествовао је у одбрани земље у Априлском рату (6–17. априла 1941), у којем је, између осталих, погинуо редовни професор на Катедри филозофије (група Историја

¹⁴ *Просветни гласник* (1. новембар 1940), 1133 („Стална испитна комисија“).

¹⁵ Друштво *Philosophia* је покренуло истоимени часопис. Вид. [Баста 1995: 7–12], [Жуњић 2014: 253–255] и [Кучинар 2011: 44].

¹⁶ *Застава*, орган Радикалне странке, 12 (19. јануар 1927), 5.

¹⁷ АС, Досијеа просветних радника, Г–183, досије слово М, ф XXXVI, бр. 12. Ана Бешлић се касније удала за Јована Месаровића, новинара и преводиоца. Националну пензију добила је 2007. године.

¹⁸ *Службени војни лист* (даље: СВЛ) (23. септембар 1933), 1459, ПИБр. 17824, Списак по рангу резервних пешадијских поднаредника-ђака који су у 1933. години положили испит за чин резервног пешадијског потпоручника у Школи за резервне пешадијске офицере (Из канцеларије Пешадијске инспекције Министарства војске

философије и Етика) Филозофског факултета у Београду, седамдесетогодишњи Драгиша Ђурић (1870–1941), резервни пешадијски потпуковник [Ђукић 1963: 162–165]. Кајица Миланов је рат провео у немачком заробљеништву, као и већина активних и резервних официра Краљевине Југославије српског етничког порекла.

Након завршетка Другог светског рата, Миланов се вратио у Београд и на Филозофски факултет. На Катедри за филозофију, међутим, више није било места за предратне предаваче. Ванредни професор Милош Н. Ђурић, који је (према жељи Драгише Ђурића) требало да преузме Групу за Историју филозофије и Етику¹⁹, морао је октобра 1946. да прихвати премештај с Катедре за филозофију на Катедру класичне филологије (латински и грчки), којој је потом посветио свој поратни радни век ([Будимир 1972: 20], [Ђурић 1996: 243], [Жуњић 2014; 183, фн. 3] и [Milosavljević 2020: 37–52]). Околности на Факултету и Универзитету биле су из корена промењене: „Победом социјалистичке револуције код нас су извршене дубоке промене у основама свих наука, а особито хуманистичких. Ове промене морале су бити првенствено изразите кад су у питању филозофске дисциплине. Сад је требало показати предност марксистичког погледа на свет, поставити филозофске дисциплине на основу историјског и дијалектичког материјализма, обрадити историју филозофије средствима марксистичког метода, развијати, једном речју, филозофију марксизма. Од обнове рада Факултета, одмах после рата, па до 1953. године кад је пензионисан, наставу свих филозофских дисциплина – историју филозофије, логику, етику и естетику – држао је др Душан Недељковић.“ [Ђукић 1963: 165]²⁰. Немарксистички правци мишљења, пре свега филозофске школе и гледишта, називани су буржоаском или грађанском филозофијом и фашизмом [Недељковић 1948]. После рата и револуције Душан Недељковић је постао професор и декан Филозофског факултета Универзитета у Београду, проректор, члан Српске академије наука, члан Суда части Универзитета у Београду и председник Државне (југословенске) комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у

и морнарице 18. септембра 1933, Београд); СВЛ 53/49 (11. децембар 1934), 1851, решење о унапређењу наредника-ђака у чин резервног потпоручника, АђБр. 29855, 8. децембра 1934, Београд; СВЛ 59/34 (6. септембар 1940), 2181, решење о унапређењу резервних потпоручника (са рангом од 31. децембра 1938), АђБр. 20838, 6. септембра 1940, Брдо; *The Age* (30. октобар 1956), 3, 14.

¹⁹ Универзитет у Београду, Лични фонд Милоша Н. Ђурића, Ибр. 4283, Драгиша М. Ђурић, декану Филозофског факултета, 14. март 1941.

²⁰ Вид. више у: [Milosavljević 2012: 314–331] и [Марић 2017].

Југославији ([Цветковић 2004: 82, фн. 1, 86] и [Зечевић и Поповић 1996–2000]). Као првоборац, члан Комунистичке партије Југославије (од 1941) и једини марксиста који је био познавалац марксизма међу поратним професорима (и највећи ауторитет), извршио је огроман утицај на развој наука после 1945. године. Дао је поставку потпуно нових методолошких основа (једног спектра марксистичких гледишта) за све друштвене и хуманистичке (па и природне) науке [Milanov 1952: 66]. Иако је Недељковић давно заборављен, његов велики утицај је остао жив у виду (најчешће несвесног) методолошког баласта који научници носе до данашњих дана.

Према мемоарским записима Михаила Марковића, Душан Недељковић се приликом сусрета с Кајицом Милановим у Београду „из све снаге издрао на њега: ’Шта, зар сте Ви још живи?!’“ [Марковић 2008: 205]. У време врхунца класног рата, када је Слободан Јовановић оглашен за ратног злочинца [Цветковић 2004: 86], предратни декан и академик Милош Тривунац стрељан без суђења ([Цветковић 2006: 81–102], [Политичка репресија... 2008: 272–315] и [Трешњић 2007: 315–324]), а Душан Недељковић у медијима преко ревао недовољну ревност у пријављивању „народних непријатеља“ [Недељковић 1945], Миланов је његово питање морао најозбиљније разумети ([Марковић 2008: 2005], [Вожићковић and Павковић 1987: 154] и [Станишић 1969: 20]). Након што је био удаљен с Универзитета, Миланов је годину дана приватно подучавао Михаила Ђурића, тадашњег студента Правног факултета: „Тај сусрет је за мене био одлучујући [...] Мој једини стварни учитељ у филозофији био је др Кајица Миланов“. [Ђурић 1981] и [Марић 2012: 183].

Кајица Миланов је заједно с будућом (другом) женом Јеленом, односно Саром (Sara Kreutzmann), јеврејског порекла, успео да 1947. године емигрира у Аустрију преко Мађарске, у којој још увек није била заведена совјетска власт²¹. После две године проведене у избегличком логору за емигранте с Истока, понуђено им је да отпутују у Аустралију (1949) [Марковић 2008: 205].

У почетку је обављао различите послове. У Аустралији је објавио један чланак о „новим Аустралијанцима“, односно о положају (након рата) расељених лица (DP). С обзиром на актуелност теме избеглица и исељеника, може се рећи да је више у фокусу научног истраживања данас него у време када је био објављен (1951) [Milanov 1951]. Миланов се потом запослио као психолог (био је Келеров

²¹ Забелешка о разговору с проф. др Војиславом Божичковићем, 8. јуна 2021. године.

ученик) у просветној администрацији Хобарта (1952), главног града аустралијске острвске државе Тасманије (Van Diemen's Land до 1856) ([Božičković and Pavković 1987: 153–154] и [Eddy 1961: 73]).

Кајица Миланов је (у конкуренцији шест кандидата) 1954. године изабран за наставника на Одељењу за филозофију Универзитета у Хобарту (University of Tasmania – UTAS), о чему су часописи на српском језику обавестили своје читаоце²². Аустралијско држављанство добио је марта 1955. године²³. Ускоро је, међутим, дошло до најпознатије афере у историји аустралијске филозофије. Врло необичан шеф хобартске филозофске катедре, професор Сидни Ор (Sydney S. Orr) био је отпуштен 1956. године. Дугогодишњи судски процес и бројне контроверзе везане за „Оров случај“ ни данас нису изгубиле на актуелности у аустралијском друштву ([Franklin 2003] и [Stoljar 2011]). Ор се раније истакао у борби наставника (запослених) против универзитетске администрације (послодавца), због чега је његово отпуштање тумачено као казна ([Martin 1993: 8] и [McSherry 2001]). Аустралијско филозофско друштво је од свог чланства захтевало да због неоправданог отпуштања професора Ора, како се тада сматрало, бојкотује хобартско одељење за филозофију²⁴. Током суђења се, међутим, испоставило да је Орова ирска докторска диплома фалсификат (није докторирао) и да је његово понашање према колегама и студентима било више него чудно ([Pybus 1993: 8], [*The Orr Case Reconsidered* 1993] и [Orr 1956: 3, 14]). Након поновних критичких анализа целог случаја, прихваћено је мишљење да су Миланов и други професори и студенти који нису подржавали Ора, имали оправдане разлоге [Pybus 1994]. Миланов је у веома тешким околностима успео да одржи студије филозофије на хобарт-

²² Документи о боравку Миланова у Аустралији налазе се у Тасманијском државном архиву (Tasmania's Heritage, Milanov Dr Kajica, AE491/1/130, 26 Sep 1949 – 12 Nov 1986). Архива о судском процесу у случају Ор налази се на Универзитету у Мелбурну (The University of Melbourne Archives, Orr Case papers, 1955–1967, 41 кутија). Вид. и Избор др К. Миланова, *Порука* 22 (1. 8. 1954), 10. „Хобартски случај“ је био честа тема аустралијске штампе. Вид. часопис *People*, 7/21 (12. 12. 1956); 46/1 (8. 6. 1957); 46/2 (15. 6. 1957); 46/3 (22. 6. 1957); 46/4 (29. 6. 1957); 46/5 (6. 7. 1957); 46/6 (13. 7. 1957); 46/7 (20. 7. 1957).

²³ *Certificates of naturalization*, No. 15–3 st March 1955, 1063, Milanov, Kajica, Milanov, Jelena, 66 Strickland avenue, Hobart, Tasmania.

²⁴ Ора су активно подржавале утицајне личности (Roy „Pansy“ Wright, Harry Eddy). Уз Орову помоћ објављена је, под насловом *Ор*, књига на 900 страна, која је преко тридесет година представљала доминантно тумачење „Оровог случаја“. Вид. [Eddy 1961]. Критику овде изнесених ставова о Миланову вид. у [Colman 2010: 544–546].

ској филозофској катедри (1956–1969), што му се данас признаје као заслуга [Рубус 1994]. На истој катедри за филозофију радио је до 1975. године (Senior Lecturer)²⁵. Живео с трећом женом, Милицом З. Петровић (1922–2001)²⁶. Уочи смрти, посетио га је 7. октобра 1986. године у Дому за старије и болесне (Sorrento, Victoria, Australia) Војислав Божичковић, који је у то време био на докторским студијама у Аустралији²⁷. Кајица Миланов је умро 1. новембра 1986. године. Сахрањен је у Мелбурну (Frankston Cemetery).

Као што је већ било речи, Миланов је после рата објавио две књиге, *Титовштин у Југославији* (1952) и *Обрачун: начела и разлози* (1969). Прва књига је објављена на латиници, као и већина емигрантских публикација из педесетих година двадесетог века, јер ни су имали на располагању ћириличне штампарије. Друга књига је објављена на ћирилици. Милановљева књига има техничке недостатке уобичајене за издања објављена у емигрантским околностима²⁸.

Миланов је под појмом „титовштина“ подразумевао праксу у послератној Југославији, разликујући је од званичне идеологије („теорије“) коју назива „титоизмом“ [Стајић 1953: 20]. Сам термин „титовштина“ није Милановљев неологизам, јер су га и други користили пре и после њега. За разлику од речи „титоизам“, реч „титовштина“, међутим, није заживела у српском језику. Највише подсећа на пејоративни, али семантички богат термин „партизанштина“, који је био прихваћен и остао у употреби до данашњих дана. Миланов је „титоизам“ одредио као „скуп свих оних учења, тврдњи и тумачења, по којима се Титов комунизам разликује од званичног совјетског“ [Миланов 1952: 107]. Појам „титовштина“ дефинисао је као „комунистичку стварност у данашњој Југославији, дакле, скуп свих

²⁵ На истој катедри је касније (од 1. јула 1992. до 31. септембра 1994. и од јула до новембра 1996) предавао и Војислав Божичковић (Lecturer), који је разговарао с више професора који су познавали Кајицу Миланова. Забелешка о разговору с проф. др Војиславом Божичковићем, 8. јуна 2021. године.

²⁶ Милица Петровић је била бивша жена Јована Путника (1914–1983), редитеља. Познавала је Светлану Књазев-Адамовић (1931–2016).

²⁷ Божичковић, чији отац је студирао у Берлину у исто време када и Кајица Миланов, писао је Милицу Петровић која је организовала њихов састанак. У разговору с Милановим (који је пустио браду) споменули су да је умро Душан Недељковић (1899–1984). Забелешка о разговору с проф. др Војиславом Божичковићем, 8. јуна 2021. године.

²⁸ Да је књига објављена у бољим околностима, имао би извесно времена за дуже дотеривање текста, а изостале би и издавачке грешке, међу којима је најупадљивија она у броју поглавља (недостаје девето поглавље, односно књига има десет, а не једанаест поглавља), али и у начину обележавања потпоглавља.

оних политичких мера, друштвених и привредних преображаја и политичких метода којима се Тито и његова група одржавају на власти“ и закључио: „према томе, титоизам је комунистичка теорија, док је титовштина комунистичка пракса у нашој земљи“ [Milanov 1952: 107]. Може се рећи да је Миланов био веома опрезан и методичан, али истовремено и отворен и веома искрен истраживач истине. Није испуштао из вида посебности југословенске ратне и поратне стварности: „Док је чист или совјетски комунизам потпуно стран производ унет у Југославију споља, било инфилтационим методама Коминтерне, било оружаним снагама Црвене армије, титоизам и титовштина су наши производи.“ [Milanov 1952: 107]. Не треба, међутим, мислити да је Миланов хтео да каже да је титовштина производ „неке типично наше опште духовне или политичке струје“, нити „неких типично наших друштвених односа“ [Milanov 1952: 107]. Нагласио је да су посебности титоизма и титовштине као „наших производа“ у томе што су их „произвели наши људи“ и што су „срачунати на наше прилике и намењени нашем човеку“ [Milanov 1952: 107]. Миланов је водио рачуна о нијансама које су сасвим стране методолошким и историографским канонима прописаним после рата и револуције [Milanov 1952: 107]. Иако је истакао да су титоизам и титовштина „производи мањине, безобзирне али одлучне, која је чврсто решена да оствари низ својих идеја, да до краја брани своје интересе и да по сваку цену иде својим путем – како то већ фанатични револуционари свугде чине – без обзира на праву народну вољу, његове интересе и жеље“, истакао је да су „титовци – да их тако назовемо – делови веће групе нашег народа, која се додуше не слаже с њима у много чему, али која је већ од дужег времена била мање или више незадовољна многим од онога што се дешавало у нашој земљи“ [Milanov 1952: 107]. Захваљујући искуствима стеченим у поратном Београду, Миланов је имао дубље увиде од већине емиграната: „Иако су Тито и његови сарадници само искористили и у многоме сасвим злоупотребили незадовољство тог дела нашег народа, не може се ипак оспорити, да је део тих незадовољника сматрао, а можда и данас још увек сматра, да су само веома дубоке и опсежне промене могле задовољити њихове тежње.“ [Milanov 1952: 107]. Миланов је дао слику нужног међусобног утицаја (посредовања) политичког вођства и народа коју треба пажљиво прочитати и протумачити: „Мада титовци ни својим учењима, а ни својим делањем нису тежили ни да задовоље, а ни да каналишу, па разуме се с тиме нису ни успели да даду неког политичког или духовног израза тим

друштвеним струјама нашег народа, које су покушавале на разне начине да дођу било до политичког, било бар до општедуховног изражаја, они су извитоперивањем и злоупотребама тих тежњи, ипак на њих извршили дубок утицај.“ [Milanov 1952: 107]. Миланов, при томе, увек води рачуна о временском, односно развојном аспекту: „комунизам је првобитно у свему унет споља, али титовштина и титоизам ипак нису чисто страни производи, него су, неки мисле, стране заразе, ја бих пре рекао страни производи произведени у свему у нашој земљи, од материјала израђеног од наших људи, произведени по увозном систему производње, али од наших људи који су изучили тај начин производње у иностранству и под утицајем страних мајстора, али ипак у нашој друштвеној фабрици [...] Они, дакле, нису чисти увози, као што је то комунизам био у почетку, него су наши производи, боље рећи наша имитација нечег страног.“ [Milanov 1952: 108]. Иако, наравно, није могао да има приступ совјетској архивској грађи, његови увиди се данас могу поткрепити најновијим научним истраживањима архивске грађе о обуци југословенских кадрова у Совјетском Савезу²⁹. Упоредио је комунизам са старијим страним утицајима: „комунизам, потпомогнут државном силом жели да се наметне, али и по својим идејама и са целом својом партијском организацијом он тежи да трајно остане издвојен као нешто идејно неприкосновено и без везе с нашом традицијом а организационо независно и издвојено од народне заједнице“ [Milanov 1952: 109]. Сматрао је да су „сви ранији страни утицаји имали много више изгледа да изврше трајан утицај на наш народ, да постану наше тековине и у томе смислу ми њих можемо бар делимично сматрати нашим народним добром“ [Milanov 1952: 109]. С друге стране, „првобитни комунизам, па чак и титоизам и титовштина, силом и вештачки наметнути споља, а без сваке органске везе с нашом народном традицијом, интересима и менталитетом имају све услове да постану наше тешко општенородно зло“ [Milanov 1952: 109].

Милановљевој студији посвећеној поратној Југославији претходи предговор Слободана Јовановића у којем су дате основне карактеристике овог дела. Књига има десет глава које су подељене на бројна поглавља. У уводу, подељеном на седам поглавља, Миланов је дао најопштији преглед стања у свету везан за комунистичку тежњу ка остварењу општечовечанске револуције, с посебним освртом на тадашње место Југославије у том плану. У првој глави (подељеној на девет поглавља) указао је на битну разлику између

²⁹ Вид. архивску грађу у: [Тимофејев 2018].

социјалиста и комуниста. Миланов је дао слику поратне југословенске стварности у поглављима „Разлика између социјалиста и комуниста“, „Законодавна и управна власт“, „Полиција и њене методе“, „Војна сила“, „Подофицири и борци“, „Оружје и војна спрема“, „Судска власт“, „Изглед суђења у пракси“, „Општа несигурност, страх и неповерење“. У другој глави приказао је друштвене преображаје до којих је дошло веома брзо у послератним годинама. У трећој глави је описао привредне преображаје. Четврту главу посветио је интелигенцији и стручњацима, а пету сељацима и радницима. Миланов је у шестој глави детаљно анализирао пропаганду и васпитање народа. Шесто поглавље Четврте главе Милановљеве књиге представља својеврстан терминолошки речник поратне Југославије у којем се пореди старо (уобичајено) значење речи с новим. Седма глава је посвећена политичком расположењу народа (подељена је на једанаест поглавља и тринаест потпоглавља). Прво се разматра политичко расположење народа који су признати у поратној Југославији, а затим питање расположења народа и емиграције. Као што је већ било речи, осма глава посвећена је значењу и историји појмова „титоизам“ и „титовштина“ (шеснаест поглавља). Миланов је тумачио и приказао сукоб Тито–Коминформ. Наредна глава посвећена је „великим обећањима“, односно појмовима „слобода“ и „демократија“. Десета глава носи наслов „Историјски развој: Краљевина Југославија, Усташка НДХ, Техеран, Титова Југославија“. У „Закључцима“, Миланов се враћа на општи преглед стања у свету и могући развој догађаја у будућности.

Годину дана после *Титоовићине у Југославији*, Миланов је (1953) у лондонској *Поруци* (1950–1959), гласилу Југословенског народног одбора (1945–1959), чији је покретац и председник био Слободан Јовановић, објавио „Спор око тумачења српске историје“ (у два наставка) [Milanov 1953]. Текст се надовезује на питања разматрана у Седмом поглављу Шесте главе *Титоовићине у Југославији* (филозофија и наука). Миланов је приказао један од најважнијих догађаја у историји послератне марксистичке филозофије у Србији. Анализирао је књигу *Наша филозофија у борби за социјализам* (1952) Душана Недељковића и критику ове књиге у тексту Милована Ђиласа „Двострука ’филозофска’ улога професора Недељковића“ (1953). Миланов је показао да је према Недељковићевој филозофији српске историје српски народ од почетка своје историје тежио остварењу социјализма у Југославији. Закључио је да су Ђиласова гледишта више у духу ранијег марксистичког интернационализма,

док су Недељковићева више у духу новијих совјетских теорија о постојању водеће нације у изградњи комунизма. Треба имати у виду да је Ћилас указивао на традиционалне (предратне) националисте на универзитетима и научним установама у целој Југославији „у чијим се главама у најбољем случају промијенило, за петнаестак година, само то: да се ни са овом влашћу, јер је јака, не треба свађати, бар не отворено“ [Ћилас 1953: 40, фн. 1]. Недељковићев „’марксистички’ и ’социјалистички’ шовинизам“ [Ћилас 1953: 40] Ћилас је сматрао горим од традиционалног.

Недељковићев утицај, о којем је већ било речи, није до данас довољно истражен. Као и у погледу поратног методолошког преутемељења наука, није довољно испитан ни његов дуготрајни утицај на доживљај српске нације код веома утицајних поратних интелектуалаца и писаца. Утврђивањем стварног значаја и утицаја Душана Недељковића, показаће се колико је далековида била Милановљева критика.

Дела Кајице Миланова нису списи неког незадовољног појединца, пораженог политичког емигранта, како се често описују наши највећи интелектуалци који су живели и умрли у емиграцији, на пример, Слободан Јовановић. Треба имати у виду да су већину гледишта које је изнео Миланов, као и емотивне реакције које је психолошки анализирао, имали и наши најзначајнији научници који нису емигрирали, већ су се колико-толико „прилагодили“, узалудно чекујући скори крај комунистичке ере. Милановљева гледишта, опаске и хумор, толико страни поратној стварности, одсликавају мање-више заједничка осећања и гледишта готово целог предратног Београда³⁰. У својим анализама Миланов тумачи политичку и друштвену историју, историју менталитета (с дубоким психолошким увидима), историју филозофије, државе и права. Његово дело није само заборављени спис из прошлости који треба ускладиштити и класификовати, већ, као и дело Слободана Јовановића и Јована (Џона) Пламенца, незаобилазно штиво неопходно за критичко тумачење прошлости, лишено општих канона у које су предуго била ушанчена наша научна истраживања. За почетак је потребно критички упоредити методологије предратних научника с поратном методологијом.

³⁰ Мање-више исти поглед на поратно време имали су сви припадници предратне елите и њихови потомци [Милосављевић 2020].

Управо критички методолошки приступ представља највећи допринос радова Кајице Миланова посвећених историографији³¹.

ЛИТЕРАТУРА

- [Баста 1995] → Данило Н. Баста, Часопис 'Philosophia' и његов оснивач Артур Либерт, *Гласник* 1, Хумболтов клуб Србије, Београд 1995.
- [Будимир 1972] → Милан Будимир, Милош Н. Ђурић као филолог, II Говори на Колеборативном скупу Одељења Литературе и језика Српске академије наука и уметности, Филозофског факултета у Београду и Удружења књижевника Србије, 27. фебруара 1968. године, *Споменица посвећена претминулом академику Милошу Н. Ђурићу*, уредник Војислав Ђурић, секретар Одељења језика и књижевности, САНУ. Посебна издања. Књига CDLVII. Споменица, књига 59, Београд 1972.
- [Ђукић 1963] → Бранислав Ђукић [уз допуне и редакцију Михаила Марковића, Михаила Поповића, Радмиле Шајковић], Историјат Катедре за филозофију, у: *Спогодина Филозофског факултета*, Народна књига, Београд 1963.
- [Жуњић 2014] → Слободан Жуњић, *Историја српске филозофије*, 2. изд. допуњено и исправљено, ЗУНС, Београд 2014.
- [Зечевић и Поповић 1996–2000] → Миодраг Зечевић, Јован П. Поповић, *Документи историје Југославије: Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помајача из Друге светске рата*, 1–4, Архив Југославије, Београд 1996–2000.
- [Кучинар 2011] → Здравко Кучинар, *Српско филозофско друштво*, Службени гласник, Београд 2011.
- [Либерт 1935] → Артур Либерт, *Филозофија наставе: општа дидактика*, с немачког рукописа превео Кајица Миланов, Г. Кон (Д. Грегорић), Београд 1935.
- [Марић 2012] → Илија Марић, Рани Михаило Ђурић у: *Чувар доспјоданства филозофије, Споменица о годишњици смрти академика Михаила Ђурића (1925–2011)*, прир. Данило Н. Баста, Досије, Београд 2012.
- [Марић 2017] → Илија Марић, *Нови почетак српске филозофије : оиледи о српској филозофији 1945–1958*, Отачник (Стари Бановци), Бернар, Београд 2017.
- [Марковић 2008] → Михаило Марковић, *Јуриш на небо I*, Просвета, Београд 2008.
- [Миланов 1937] → Кајица Миланов, *Основни проблеми теорије сазнања*, Г. Кон, Београд 1937.
- [Миланов 1938] → Кајица Миланов, *Историјско сазнање у светлости теорије вредности, Летопис Матице српске* 1–3 (1938).

³¹ Текст је настао као резултат рада у Балканолошком институту САНУ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години број: 451-03-9/2021-14/200170 од 5. фебруара 2021.

- [Миланов 1939] → Кајица Миланов, Филозофија Бечког круга, *Летопис Матице српске* (јул–децембар 1939).
- [Миланов 1940а] → Приступно предавање др Кајице Миланова о значају филозофије за културу, *Време* (4. април 1940).
- [Миланов 1940б] → Кајица Миланов, Значај филозофије за културу, *Летопис Матице српске* (јул–август, 1940).
- [Миланов 1940в] → Кајица Миланов, *Значај филозофије за културу*, Љ. Богданов, Нови Сад 1940 (прештампано из *Летописа Матице српске*).
- [Миланов 1941] → Кајица Миланов, Аристотелово етичко учење (приказ књиге М. Н. Ћурића), *Српски књижевни гласник*, 62/3 (1. 2. 1941).
- [Милосављевић 2012] → Борис Милосављевић, Увод у 'Спор око тумачења српске историје' Кајице Миланова – Миланов, Недељковић, Ћилас, у: Кајица Миланов, „Спор око тумачења српске историје“, *Историја српске филозофије II*, Evro-Giunti, Београд 2012.
- [Милосављевић 2020] → Борис Милосављевић, *Београдски родослови*, Балканолошки институт САНУ, Београд 2020.
- [Недељковић 1945] → Душан Недељковић, Борба за привођење ратних злочинаца народним судовима, *Борба* 165 (јул 1945).
- [Недељковић 1948] → Душан Недељковић, *Реакционарна филозофија старије Југославије*, Посебан отисак из I књиге Зборника Филозофског факултета Универзитета у Београду, Београд 1948.
- [Пејин 2003] → Јован Пејин, Под влашћу Хабзбурга (1718–1848), у: *Историја Новог Кнежевца*, уредник Василије Ћ. Крестић, (фотографије и прилози Јожеф Сабо), Скупштина општине Нови Кнежевац, Нови Кнежевац 2003.
- [Петровић 1996] → Илија Петровић, *Војводина српска*, Цветник, Нови Сад 1996.
- [Политичка репресија... 2008] → Политичка репресија у Србији и Југославији 1944–1985, *Историја 20. века*, 26 (2008).
- [Сабо 2003] → Јожеф Сабо, Племићке породице Новог Кнежевца, у: *Историја Новог Кнежевца*, уредник Василије Ћ. Крестић, (фотографије и прилози Јожеф Сабо), Скупштина општине Нови Кнежевац, Нови Кнежевац 2003.
- [Стајић 1953] → Миодраг Стајић, Титовштина, *Порука* 13 (16. 6. 1953).
- [Стајић 1954] → Васа Стајић, *Великокикински диширикити*, Матица српска, Нови Сад 1954.
- [Станишић 1969] → Миломир М. Станишић, Осврт на неке проблеме Београдског универзитета, *Гласник Српског историјско-културног друштва „Њеџош“*, 24 (децембар 1969).
- [Тимофејев 2018] → Алексеј Тимофејев (Тимофеев, Алексей Юрьевич), *Уџбеник за Тиша : Коминтерна и припреме партизанског рата у Европи*, Институт за новију историју Србије, Београд 2018.
- [Трешњић 2007] → С. Ковачевић, интервју са Миланом Трешњићем, „О слободо, колико је злочина почињено у твоје име?“, *Hereticus*, 1 (2007).
- [Цветковић 2004] → Срђан Цветковић, Број и структура оптужених домаћих ратних злочинаца и колаборациониста према фонду Државне комисије и њена инструментализација, *Архив* 5/2 (2004).
- [Цветковић 2006] → Срђан Цветковић, Ко су 105 (104) стрељаних? – прилог истраживању 'дивљег чишћења' у Београду 1944, *Историја 20. века*, 24 (2006).

- [Božičković i Pavković 1987] → Vojislav Božičković i Aleksandar Pavković, Kajica Milanov (1905–1986, In memoriam), *Theoria* 3–4 (1987).
- [Colman 2010] → John Colman, Tasmania, University of; in: Graham Oppy and N. N. Trakakis (eds), *A Companion to Philosophy in Australia and New Zealand*, Monash University Publishing, Melbourne 2010.
- [Đilas 1953] → Milovan Đilas, Dvostruka 'filozofska' uloga profesora Nedeljковиća, *Nova misao* 1 (1953).
- [Đurić 1981] → Revolucija kao dovršenje nihilizma: Razgovor sa Mihailom Đurićem, *Theoria* 1/1981.
- [Đurić 1996] → Mihailo Đurić, Miloš N. Đurić kao istoričar grčke filozofije, *Filozofski godišnjak* 9 (1996).
- [Eddy 1961] → William Henry Ch. (Harry) Eddy, Orr, Jacaranda Publishers, Brisbane 1961.
- [Franklin 2003] → James Franklin, *Corrupting the Youth: A History of Philosophy in Australia*, Macleay Press 2003.
- [Jovanović 1952] → Slobodan Jovanović, Predgovor u: Kajica Milanov, *Titovština u Jugoslaviji*, Sloga, Perth, Western Australia 1952.
- [Martin 1993] → Brian Martin, Not really far apart on Orr case, *Campus Review*, 15–21 (April 1993).
- [McSherry 2001] → Corynne McSherry, *Who Owns Academic Work? Battling for Control of Intellectual Property*, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, 2001.
- [Milanov 1933] → Kajica Milanov, *Die Gesetzesbildung, das Verstehen und die anschauliche Abstraktion im geschichtlichen Erkennen*, Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin, Ljudska Tiskarna, Maribor 1933.
- [Milanov 1951] → Kajica Milanov, Towards the Assimilation of New Australians, *The Australian Quarterly* 23/2 (1951).
- [Milanov 1952] → Kajica Milanov, *Titovština u Jugoslaviji*, Sloga, Perth, Western Australia 1952.
- [Milanov 1953] → Kajica Milanov, Spor oko tumačenja srpske istorije, *Poruka* 15 (16. 9. 1953), 10–11; 16 (1. 11. 1953).
- [Milleker 1926] → Felix Milleker (Срећко Милекер), *Историја Банајвске војничке границе 1764–1873*, „Напредак“, Панчево 1926.
- [Milosavljević 2020] → Boris Milosavljević, Miloš N. Đurić. Život i filozofska gledišta, *Theoria* 63 (4) (2020).
- [Orr 1956] → Orr Wanted to Reunite Family, *The Age* (30. 10. 1956).
- [Pybus 1993] → Cassandra Pybus, Orr case revision defended, *Campus Review*, 25–31 (March 1993).
- [Pybus 1994] → Cassandra Pybus, *A Case of Gross Moral Turpitude*, Mandarin, Port Melbourne 1994.
- [Stoljar 2011] → Jeremy Stoljar, *The Australian Book of Great Trials, The Cases That Shaped a Nation*, Murdoch Books Pty Ltd, 2011.
- [*The Orr Case Reconsidered* 1993] → *Gross Moral Turpitude: The Orr Case Reconsidered*, William Heinemann, Melbourne 1993.

СКРАЋЕНИЦЕ

- АФЖ – Антифашистички фронт жена
ВМРО – Унутрашња македонска револуционарна организација
ГРАНАП – Градско Народно Предузеће
ГРАТЕКС – Градски Текстил
ЗЕМАГ – Земаљски Магацин
ЈНС – Југословенска народна странка
ЈРЗ – Југословенска радикална заједница
КОТЕКС – Кожа и текстил
КПЈ – Комунистичка партија Југославије
НА-МА – Народни Магазин
НДХ – Независна држава Хрватска
НЕП – Нова економска политика
НКВД – Народни комесаријат унутрашњих послова; назив за бившу јавну и тајну полицију Совјетског Савеза
НОЈ – Народна омладина Југославије
НСО – Народна студентска омладина
ОЗНА (и: Озна) – Одељење заштите народа
СКА – Српска краљевска академија
СРЕМАГ – Срески Магацин
УДБА (и: Удба) – Управа државне безбедности
УНО – Организација уједињених нација (ОУН)
ХСС – Хрватска сељачка странка
ЦК СКП(б) – Централни комитет Свесавезне комунистичке партије (большевика)
UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration
(Унра – Управа Уједињених нација за помоћ и обнову)

МАЊЕ ПОЗНАТЕ СТРАНЕ И АРХАИЧНЕ РЕЧИ

афежсѣйкиња – чланица, припадница Антифашистичког фронта жена (АФЖ)

депиџе – истинит, стварни, прави, верни, изворни, аутентичан

десѣраџерсѣво – очајање, безнадежност, клонуће духом

јусѣификација – правдање, оправдање; доказивање на суду; извршење смртне казне

квaдрумвирaџ – четворовлашће

кларкер – плаћени плескач

клуѣодер(а) – кафански дангубник; бадаваџија; лош ђак

комунизирање – спровођење комунизма; пропагирање комунизма

корѣеш – политички агитатор

коѣерија – сплеткашко друштво; скупина људи који остварују своје циљеве на рачун других; клика

кулак – имућан сељак који своју земљу обрађује уз помоћ туђе радне снаге

молох – неман која све прождире; нешто што захтева велике и тешке жртве (на пример, молох рата, глади, стицања /новца/)

ѣарвени – скоројевић

рабулисѣика – извртање смисла, изопачавање закона

рајсѣин – припадник раје; сиромашан, презрен човек

флоѣанѣан – колебљив, променљив, неодређен

хуѣбуѣ – халабука, галама

ѣиѣор – прост човек, простак, геак (ако је грешка па 'ѣипор' стоји уместо 'ѣипов', онда *ѣиѣов* – што значи 'малограђанин' – можда више одговара контексту)